

KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD

ADALÉKOK A REFORMÁTUSOK ÉS A MAGYAR KIRÁLYOK FŐKEGYÚRI JOGÁNAK KAPCSOLATÁHOZ

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány a VERITAS Történetkutató Intézet, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum és a Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézete által szervezett „*Trónbitorlóból alkotmányos király*” című konferencián, 2016. december 13-án „*Ferenc József az apostoli király*” tárgyban megtartott előadás egyetlen szakaszának kifejtett, szerkesztett és jegyzetekkel ellátott változata. Ez a néhány mondat pedig az alábbi módon hangzott el: „Jogilag olyan alapkérdések sem voltak tisztázottak, miszerint egy katolikus jellegű állam alkotmányába bevett protestáns vallásfelekezetek autonómiájukat nem a főkegyúri jog alapján bírják-e. Ha viszont ők éppen a katolikus főkegyúri joggal szemben vívták ki önkormányzatukat, és az 1848-ban kimondott teljes vallásegyenlőség a katolikus autonómia létrehozását is elodázhatatlan szükségé tette, akkor ennek nem egyenes következménye-e, hogy ezek után a supremus patronatusszal [főkegyúri joggal] együtt járó kiterjedt állami gondoskodás immár a katolikus vallás rítusainak is csak segélyezési alapon juttatható? Úgy, ahogy egyébként ebbe a támogatásba minden más törvényes magyarországi vallásfelekezetet is be kell vonni, jogilag egyenlő, számszerűségében pedig méltányos alapon. Természetesen az autonómia sérelme nélkül, az állami szuverenitással együtt járó legfőbb ellenőrzési jog, a *ius supremae inspectionis* [az állam főfelügyeleti joga] keretein belül.”¹

TÉMAELHATÁROLÁS

Az egzakt témaelhatárolás érdekében néhány alapelvet fontos leszögezünk.

1.) Hogy a magyar királyok főkegyúri jogának nagyobb témáján belül bennünket csakis a protestáns, azon belül is főleg a református vélemények érdekelnek és

¹ Egy elmúlt jogintézmény mindig idegen érzést vált ki bennünk. Megértésében nem segít a jogászas nyelvezet és szemléletmód sem. A probléma fontosságát az adja, hogy centrális jelentőségű a kor egyházpolitikája szempontjából.

érdekelhetnek. Más véleményeket csak annyiban vizsgálhatunk, amennyiben azok erre a gondolkodásmódra vetnek fényt.

2.) Hogy a kérdést vizsgálhattuk volna hivataltörténetileg, „a két evangéliumi hitfelekezetet közösen érdeklő ügyekben kiküldött vegyesbizottság”-nak a református Egyetemes Konvent jegyzőkönyveiben is megőrzött iratanyaga alapján is. Mégis inkább a kérdésnek a református sajtón belüli megjelenését választottuk, mint ami jobban megfoghatóvá teszi a vitákat, véleménykülönbségeket egy adott közvélemény-térfelel belül.

3.) Utóbbiak megjelenítése annál fontosabb, mivel a kérdésnek van egy alapvető paradoxona. Mégpedig az, hogy az alapul szolgáló intézmény, a magyar királyok apostoli (más kifejezéssel élve: főkegyúri) joga úgy szolgált széleskörű politikai hivatkozási, sőt kormányzati intézkedési alapul, hogy annak valódi tartalmát minden szereplő messzemenően figyelmen kívül hagyta, vagy azt saját értelmezése szerint igyekezett magyarázni. A történeti magyar jogban ugyanis főkegyúri jogot soha nem definiáltak, csak elemeinek alkalmazására hoztak határozatokat.²

4.) Ez a tanulmány arra vállalkozhat, hogy a dualizmus kor országos terjesztésű protestáns sajtótermékeiben végez adatgyűjtést, és igazolja, hogy a főkegyuraság kérdése a bonyolult magyar közjogi és felekezetközi viszonyok következtében *a protestánsok számára is* kiemelkedő jelentőséggel bírt.

A PATRONÁTUS FOGALMA ÉS A FŐKEGYURASÁGGAL KAPCSOLATOS ELTÉRŐ VÉLEMÉNYEK A PROTESTÁNS SAJTÓTÉRFÉLEN

A patronátusi jog (kegyuraság) egyházalapító és egyházfenntartó tevékenység. A patronust jogok illették és kötelezettségek terheltek. A jogok közül legfontosabb a papok kijelölése (prezentálás). Ezzel szemben kötelessége lett magánegyházának³ a védelmezése és anyagi ellátása. Szorosan kötődött a földbirtokhoz (feudum), ez képezte az egyházalapítás és -fenntartás anyagi feltételeit. Patronátusi jogot a királyi hatalom, világi és egyházi földesurak, valamint a városok gyakoroltak. Kialakulása Magyarországon az Árpád-korban eredeztethető, s történelmi pályája egészen 1945-ig ívelt. A kegyuraság intézménye a reformáció koráig kimondottan a katolikus valláshoz kapcsolódott. Ettől fogva azonban kialakult a protestáns változata is. A politika és

² RÁCZ István: *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága*. Debrecen, Kossuth Egyetemi, 1997. (a továbbiakban RÁCZ, 1997.) 10–11.

³ A kérdés egyik legkiválóbb (katolikus) szakértője, Timon Ákos szerint a patronátusi jog a Karoling Eigenkirche-gyakorlatból nőtt ki.

a szakirodalom sokáig alig vett arról tudomást, hogy a patronátusi jog alakulását és érvényesülését igen bonyolult országos és helyi, egyházi, társadalmi és politikai összefüggések befolyásolták. Így a magyar királyok főkegyuraságának kérdésköre sem értelmezhető az időhatárok tágra nyitása és az interkonfesszionális viszonyok vizsgálata nélkül.⁴

A protestánsok általában egyetértőleg citálták azokat a gondolatokat, amelyeket Deák Ferenc utolsó nagy országgyűlési beszédében, 1873. június 28-án megfogalmazott. Ebben a *haza bölcse* Magyarországot az európai valláspolitikai típus egyik jellemző képviselőjének nevezte, ahol az állam–egyház viszony szabályozása körül meg kell ugyan maradni a történeti jogfejlődés alapjain, de folyamatos lépéseket kell tenni a kölcsönös be nem avatkozás (a szabad egyházak szabad államban) észak-amerikai modellje felé. Szerinte az 1791. évi XXVI., az 1848. évi XX. és az 1868. LIII. törvénycikkek már jogilag meghaladták a vallásfelekezeti állam szintjét.⁵ Bár ennek következtében az állam már a vallásfelekezeteken kívülre és politikailag azok fölé került, a törvények (és főleg 1848. évi) alapján mégis törődnie kell ügyeikkel. Ez a törődés külső vonatkozásai szabályozásában és egymás közötti összeütközéseik kiegyenlítésében ölt testet. A történelmi fejlődés elemeinek radikális lebontása nem lenne szerencsés, mert a vallások mély társadalmi begyökerezettsége miatt a magyar politikai viszonyok rekonfesszionalizálódásához vezetne. Távlatilag azonban csak olyan intézkedés támogatható, mely a feudális alapon született főkegyúri jogot az államszuverenitásból eredeztethető főfelügyeleti joggá konvertálja át.⁶ Tegyük hozzá, hogy ez a deáki nézet a liberális katolikus oldalon sem nyert egyértelmű elfogadást. Beksics Gusztáv ugyanis 1893-ban már azt bizonygatta, hogy a főkegyuraság nem kizárólag az államszuverenitásból, hanem legalább ennyire Szent István pozitív apostolkodásából származott jog, mely 1414-ben Konstanzban zsinati megerősítést is nyert.⁷

Az 1886-os protestáns sajtóban Rill József az „egyenlő elbánás” és „egyenlő távolláság” deáki alapvetését képviselve Schlauch Lőrinc jogi nézeteit támadta meg.

⁴ RÁCZ, 1997. kiadói utószava (a hátsó borítólapon) alapján.

⁵ A vallásfelekezeti vagy konfesszionális állam korabeli fogalmi értelmezéseit kifejtettem: KOVÁCS Kálmán Árpád: A református hit fenntarthatósága a 19. század második felében. In: *A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében. Multidiszciplináris vizsgálatok*. Szerk.: GARACZI Imre. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2016. 260–262.

⁶ Csáky Albin kultuszminiszternek a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényjavaslatához fűzött indoklásából idézi: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (a továbbiakban *PEIL*), 1893. 330–331. – *Debreczeni Protestáns Lap* (a továbbiakban *DPL*), 1893. 295.

⁷ RUSTICUS: Irodalom. *A magyar nemzet függetlensége az állami és az egyházi kormányzatban, különös tekintettel a magyar király apostoli jogaira és a katolikus autonómiára*. Írta Beksics Gusztáv. Budapest, Athenaeum, 1893. (könyvismertetés). *PEIL*, 1893. 140.

A budai polgári tanárképző intézeti tanár és az akkori szatmári püspök egyaránt az 1791. évi XXVI. tc. 4. és 5. §-át értelmezték. Utóbbi kizárólagossá tette volna a patronátusi jogot a katolikusok számára, és azt állította, hogy a protestánsoknak és a többi „felekezetek”-nek csak az állami felügyeleti jogában nyilatkozik meg a felség legfőbb kegyúri joga, mivel a király ennél fogva szokott biztosokat küldeni az egyházi kongresszusokra és a zsinatokra. Rill mindezt szembetűnő tévedésnek nevezte. Szokás lett ugyan szerinte a „suae majestatis regiae suprema inspectio”-ját egyszerűen „Őfelsége királyi főfelügyeleti jogá”-nak nevezni, pedig a fogalom előbb „figyelem” értelmében az egyházra, utóbb „felügyelet” értelmében az iskolára vonatkozik. Az egyház feletti kegyúri örököségi jognak vannak egyházszerkezeti vonatkozásai,⁸ ellenben a kizárólag az iskolákra vonatkozó inspekciós jog csakis politikai jelleggel bír.

Az iskolákkal kapcsolatban korántsem az szerepel a törvényben, hogy az állam a tiszta és egyenes felügyelet jogát átadja a felekezeteknek, hogy magának ezek fölött álló főfelügyeletet szervezzen. Az sincs általa kimondva, hogy az állam a felekezeteket bizza meg azzal, hogy a felügyeletet a király nevében gyakorolják. Sőt egyenes tartalma az, hogy a tanfelügyelet az államé. Míg tehát a felekezetek megelégszenek a vallás igazi szabadságával, vagyis hitüket, istentiszteletük módját ápolják; vallástani bűvárlatokat végeznek; egyházukat, papi állomásaikat szervezik; paplakokat, templomokat tornyokat építenek; zsinatokat tartanak; vallási jellegű vagyonukat kezelik; temetőiket bekerítik és díszes kertekké varázsolják át; harangokat öntetnek; közegeik által felnőtteknek és gyermekeknek vallásuk igazságait tanítják, akkor az állam, a nemzet megelégedhet velük szemben a figyelés, ellenőrzés és örökös legfelsőbb patronátusi jogával, mely úgy a királyé, hogy azt – minden más igazgatásterülettel együtt – felelős kormánya által gyakorolja.⁹ Bár Rill maga liberális katolikus volt, nézetei általában megfeleltethetőek voltak a protestáns felfogásnak. Amikor például a Tiszáninnen Református Egyházkerület 1866-ban kiküldött egyik bizottsága 1867 májusában közzétette vallásügyi törvénytervezetét, ennek egyik szakasza (VI. fejezete) kifejezetten a főkegyúri jogról szólt. A munkálat az uralkodó védelmezői jogát a teljes egyenlőség és viszonyosság alapján terjesztette volna ki minden bevett vallásfelekezetre. A kormány által gyakorolt felügyelet volt hivatva az állam jogait és céljait biztosítani, ez azonban semmiképpen sem előzetes engedélyezések, hanem visszamenőleges jóváhagyások által történt volna. Kivételt az idegen államfőktől függő felekezetek képezték volna, melyekkel szemben az uralkodói placetum

⁸ Rill szerint az uralkodó kizárólag ugyanazon jog alapján rendelkezhet a katolikus és a protestáns egyházkormányzati beosztásról. A katolikus egyházmegyéknek ugyanis egyházzogilag a protestáns egyházkerületek felelnek meg. A közös jogalap pedig a főkegyúri jog.

⁹ RILL József: Az egyház autonómiája és az iskola szabadsága kérdéséhez. *PEIL*, 1886. 1351–1352.

[tetszvényjog, egyetértési jog] alapján továbbra is fenntartották volna az előzetes bemutatás szükségességét.¹⁰

Az 1891-ben kezdődött és a királyi szentesítést elhúzó kultuszminiszteri aggályok következtében 1894-ig eltartó első budapesti református zsinat kapcsán Bánffy Dezső erdélyi református főgondnok Ferenc Józsefet „legmagasabb kegyurunk, ő felsége a koronás király”-nak nevezte.¹¹ Amikor azonban a később nulladiknak nevezett 1894-es katolikus nagygyűlés megnyitó beszédében Vaszary Kolos esztergomi érsek–hercegprímás azt az igényt jelentette be, hogy a protestánsok a katolikus autonómia-törekvések¹² közepette adják vissza azt a pártfogást, mely a katolikusok adományaként, kvázi engedményeként az 1791. évi vallásügyi törvényhez, a magyarországi protestantizmusnak ehhez az alaptörvényéhez vezetett, a két legnagyobb református orgánum egyként hördült fel. Szóts Farkas budapesti teológiai tanár szerint a római katolikus főpapság és főurak „testvéries pártfogása” a tiltakozás tényében öltött testet,¹³ egy írói álnév mögé bújó szerző pedig gúnyosan a kacagás elfojtására szólított fel.¹⁴ Bartha Béla sárospataki jogakadémiai tanár szerint a protestánsok éppen a katolikus főkegyúri joggal szemben vívták ki önkormányzatukat, így az állami gondoskodást nélkülözve kizárólag önerejükre voltak hagyatva. A magyar protestáns egyházak autonómiája így a szegénység és az önmegtagadó áldozatok díszjele és koronája.¹⁵

¹⁰ A tiszáninneni hely. hitv. egyházkerület tavaszi közgyűlése. *PEIL*, 1867. 1273. – Teljesen helytálló elemzése: Kovács Áron: A Tiszáninnen és a kiegyezés. Két törvénytervezet az állam és az egyház közötti viszony, valamint a népoktatás ügyének rendezésére a Tiszáninneni Református Egyházkerületből. *Sárospataki Füzetek* (Új folyam), 2017/4. 16–18.

¹¹ [Szóts Farkas:] Erdélyi egyházkerületi közgyűlés *PEIL*, 1892. 622.

¹² Hogy a királyi főkegyúri joggal kapcsolatos vitákat az egyházpolitikai küzdelmek és a katolikus autonómia-törekvések felől kell megközelíteni, már mások is észrevették előttem. Lásd: HERGER Csabáné: *Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században*. Budapest, Új Mandátum, 2010. 102–103. – SARNYAI Csaba Máté: Két korszak, két nézet az erdélyi Katolikus Státussal szemben. Csorba Ferenc és Onisifor Ghibu. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 136. (2014) (a továbbiakban SARNYAI, 2014.) 71.

¹³ A teljes igazság kedvéért tegyük hozzá, hozzátette, hogy összességében egy 80 főnyi kisebbségről volt szó.

¹⁴ [Szóts Farkas:] A budapesti kath. gyűlés határozatai. *PEIL*, 1894. 58. Latinul: „Risum teneatur!” – A–R: A katolikus autonómia. *DPL*, 1898. 276.

¹⁵ Dr. B[ARTHA] B[éla]: A katolikus autonómia. *PEIL*, 1892. 137.

A PROTESTÁNS ÉS A KATOLIKUS AUTONÓMIA VISZONYA MAGYARORSZÁGON

A magyarországi katolikus és protestáns autonómiakérdések rendszere az 1890-es évekre egyre inkább akut problémahalmazzá vált. Bartha Béla sárospataki jogakadémiai tanár 1892 elején hangot is adott azon véleményének, hogy ahol a protestáns egyház az államhatalommal szorosabban összefonódott, ott nem is lehetséges az autonómia, vagy csak szűk korlátok közt. A magyar római katolikus egyház autonómiáját kettős függősége miatt még a külföldi protestáns államegyházaknál is nehezebb biztosítani, hiszen itt az államtól való függetlenség egyházi-társadalmi érdekét az államérdek biztosításának garanciáival is ki kell egyensúlyozni. A római katolicizmus államegyházi jellegében, melyet bizonyos határon belül még a 19–20. század fordulóján is őrzött, eleve nem lehet független, hiszen gazdagságát, rangját és méltóságát az államtól nyerte.¹⁶ Márpedig az állam legfontosabb érdekeinek sérelme nélkül nem elképzelhető, hogy a katolikus egyház autonomikus jelszavak és alapelvek alapján állami eredetű méltóságot és vagyont államellenes célokra használjon fel. Annál kevésbé, mivel az isteni eredetűnek tekintett katolikus pápai törvényhozó és végrehajtó hatalom az egyházat hierarchikus kormányzó és laikus engedelmeskedő elemre osztja.¹⁷

A protestáns közvélemény ilyen alapon élénken figyelte és nyomon követte a Rappolla bíborossal kapcsolatos híreket. Az ezen a helyen már többször idézett Bartha Béla 1893-ban azon nézetének adott hangot, hogy a Vatikán a vallás ürügye alatt

¹⁶ Uo. 137. – Az 1907-es Zsilinszky-féle egyháztörténet az 1848-ban kimondott, 1868-ban újra deklarált vallásegyenlőségen és viszonyosságon alapuló alkotmányos egyházpolitika korszakában a katolikus vallás államegyházi jellegének alábbi maradványait szedte össze: 1.) A legfelsőbb szintű katolikus lelkészképzés (a protestánsal ellentétben) az állami egyetemi élet része. 2.) A katolikus tábori lelkészet magasabb dotációja és a katolikus tábori püspökségnek az a militáris rangrendből adódó felsőbbeségi-felügyeleti joga, melyet tábori püspökség híján a protestáns katonai lelkészek felett gyakorolhat. 3.) Az a meggyökerezni kezdő tradíció, hogy protestáns egyén kultuszminiszter nem lehet, mint ahogy még soha nem is volt. 4.) Az állam és kormánya hivatalosan csak egy vallásos kultuszt, a római katolikust ismeri el és gyakorolja. Ez mutatkozik egyrészt hivatalos állami ünnepek katolikus istentisztelet formájában történő megünneplésében, valamint a katolikus főbb ünnepnapok állami szünnap-jellegében, és az ezeken való nem magánemberi–hívői, hanem hivatalos–állami jelenlétben. 5.) Az új és még be nem fogadott katolikus szerzetesrendek és kongregációknak a magyar törvényekkel ellentétben álló mindenholi szabad megtelepedése. 6.) Az állami és törvényhatósági kórházakban szinte kizárólagos katolikus apácarendi ápolónői alkalmazása. *A magyarhoni protestáns egyház története*. Szerk. ZSILINSZKY Mihály. Budapest, Athenaeum, 1907. 740–741. Ehhez a felsoroláshoz még egy sérelmet tehetünk hozzá: 7.) Az állami eredetű vallási és tanulmányi alapok, valamint egyházi birtokadományok kizárólagos vagy legalábbis arányos ellentételezés nélküli katolikus használata.

¹⁷ Dr. B[ARTHA] B[éla]: A katolikus autonomia. *PEIL*, 1892. 137.

elveszett világi hatalmának visszaszerzésére törekszik. Mivel ennek fő akadályja, a liberális Olaszország a hármasszövetség része, a római Szentszék a hármasszövetség ellenfeleit segíti, Olaszország szövetségeseit pedig bomlasztja. Nem véletlen, hogy a republikánus Franciaország és a cári Oroszország esetében rendkívül elnéző a katolikusok sérelmeivel, illetve elnyomásával szemben. Máshol ellenben nem áll a vallásos katolikus tömegeket bujtogató politikát folytatni. Ausztria–Magyarországon a polgári házasság ellen izgat, Németországban a katonai költségvetés kapcsán ugrasztja neki a Centrumpártot a kormánynak. A végső cél itt a jezsuiták visszahozatala lenne. Ausztriában az uralkodó család és az uralkodó vallásos buzgóságát is ügyesen használja fel céljai elérése érdekében. Magyarországon pedig nem véletlenül lett Strossmayer diakovári püspök, a magyar állameszme esküdt ellensége, Rampolla kedvence, aki azért közben a görög katolikus pap, Vasile Lucaciunak, a Román Nemzeti Párt tagjának, magyar országgyűlési képviselőnek is különféle megbízásokat ad. A sárospataki jogakadémiai tanár szerint a fő kérdés ebben a helyzetben az, megvonható-e az egyoldalúan visszavont pápai kiváltság-adományozás módjára a magyar királyok apostoli királyi joga. Válasza természetesen nemleges: ez a történelmi fejlődés menetébe mélyen beágyazott, magyar közjogi természetet is nyert jogintézmény a barátságos nemzetközi szerződések mintájára csak a felek kölcsönös egyetértésével lenne felbontható.¹⁸

Simor János hercegprímás az akkori katolikus autonómiakongresszus nyomán már 1871-ben kérte, hogy a katolikus vallási és tanulmányi alapok, valamint a katolikus iskolák (az állami katolikus gimnáziumok) feletti rendelkezés jogát a protestánsokkal való jogegyenlőség elve alapján szolgáltatassák ki az egyháznak, vagy legalábbis rendeljék ezeket a miniszteri felelősség elve alól kivett királyi főkegyúri jog alá. A klerikális katolicizmus számára az volt a legsérelmesebb, hogy a főkegyúri jogot a magyar király a római katolikus egyházhoz való viszonyában is a szuverén magyar állam fejeként, kultuszminiszterei által gyakorolja. A miniszter pedig az egészében szolidaritásban álló kormány tagja, vagyis a szokás szerint hiába katolikus, ha tisztségében a kormány véleményét képviseli.¹⁹

¹⁸ BARTHA Béla (Sárospatak): Az apostoli királyi jogok és a pápa. *PEIL*, 1893. 3–4.

¹⁹ *Az egyházi vagyon tulajdonjogának alanyáról általában s különösen Magyarországon*. Dr. Kosutány Ignác pozsonyi kir. kath. jogakadémiai tanár füzetének ismertetése. Eredeti megjelenés: Athaeneum VI. (1897.) Ismerteti K. J. *Dunántúli Protestáns Lap*, 1898. 109–115. Az általános politikai irányvonalat meghatározó miniszterelnök mellett a szakminiszterek között is felülreprezentáltak voltak a protestánsok, de főleg a reformátusok ezen felekezetek országos arányához képest. Különböző szempontok és megfontolások alapján főleg a bel-, a pénz- és az igazságügy-miniszternek bírtak beleszólással a katolikus szempontból is fontos vallásügyekbe.

A liberálisok válaszában egy névtelenül megjelent röpirat adott hangot. A közvélemény által Ghyczy Kálmánnak tulajdonított pamflet főleg az utóbbi követelés visszautasítására épült: „[...]»e szó [értsd: főkegyuraság] által jelzett jognak, épen azért, mert értelmezése folyvást homályban hagyatik, oly attribútumok is tulajdoníttatnak, melyek abban nem foglaltatnak, s ezekben kerestetik azon hátulsó ajtó, melyen a kath. egyházat az ország törvényeinek megtartása, követése, a törvényhozás hatalma alól sokan kibújtatni szeretnék.«”²⁰ Ebben a helyzetben továbbra is biztosítani kellett, hogy a túltengésre hajlamos egyházi-dogmatikus központ, a római Szentszék ne lépje túl illetékességi körét, és ne avatkozzon direkt politikai kérdésekbe. A magyar királyok nem mindig, de szükség esetén mindig alkalmazott, számos elemében törvényileg is szabályozott főkegyúri joga ebben a tekintetben éppen azt biztosította, hogy a magyar szent korona nem pápai tulajdon, Magyarország nem a római pápa feuduma, ahol a magyar király a római pápának első, Krisztusnak pedig második helytartója lenne, és az egyházzal kapcsolatos joga sem süllyeszthető a magánkegyúri jog (jus patronatus laicum) színvonalára. Mindez pedig végső soron az esztergomi érsek prímási joghatósága mellett a magyar katolikus egyház Rómával szembeni önkormányzati jogait biztosította.²¹ De jellegénél fogva a katolikus egyház a protestánsokhoz hasonló, iskoláira vonatkozó tulajdonjogot, önrendelkezési és befolyásolási hatalmat egyáltalán nem követelhetett magának.²² A protestáns egyházak ugyanis nem alkottak a katolikushoz hasonló külön testet a társadalomban, hiszen a lelki és látható egyház építésében, istápolásában és kormányzásában a világiak is papi tisztet töltöttek be, az egyetemes papság elve az egyházi és világi elem egyenjogúságán alapult, sőt a protestáns papok is valójában csak minősített [értsd: megfelelő képzettséggel felkészített] világiaknak számítottak. A legszélesebb értelemben vett katolikus autonómiát ilyen körülmények között a protestánsok csak akkor tartották engedhetőnek, ha 1.) a katolikus egyház olyan szegény lesz, mint a protestáns; 2.) ha intézményeit hívei akár kicsinyenként összerakott, a protestánsokkal egyenlő súlyú áldozatokkal tartják majd fenn; 3.) ha a katolikus egyház (legalább a vegyes, lelki-világi vonatkozású ügyekben) elismeri a papi és az egyházi elem egyenjogúságát; 4.) végül megtagadja azt a fajta klerikalizmust (ultramontanizmust), mely az államon kívüli és felüli hatalom felé gravitál, és minden szabadelvűség ádáz ellenesét

²⁰ Idézi: BACZONI Lajos: Válasz egy főpapnak. *PEIL*, 1882. 546–547.

²¹ Asbóth Lajos hozzászólása a Csáky Albin által összehívott 1890. végi katolikus autonómiaügyi értekezleten. Idézi: R. T.: Értekezlet a katolikus autonómia tárgyában. *PEIL*, 1890. 1331.

²² BACZONI Lajos: Válasz egy főpapnak. *PEIL*, 1882. 547–548, 550.

képezi. De még ekkor is csak az állameszme által engedett korlátokon belül valósítható meg a katolikusok önkormányzata.²³

Kovács Sándor 1894-ben egyetértőleg idézi az egyébként katolikus és liberális politikus közíró, Beksics Gusztáv véleményét azzal kapcsolatban, hogy mi nem engedhető át a létrehozandó katolikus autonómiának. Ezeknek a korlátozásoknak ki kell terjedniük az önkormányzat különböző szintű (egyházközségi, egyházmegyei és -tartományi, valamint országos) elemeire is. Az elvonandó területek pedig: 1.) A főpapok (püspökök, érsekek, apátok stb.) választása és áthelyezése. Ezek a kinevezésének továbbra is a felelős miniszteri ellenjegyzés mellett gyakorolt legfőbb kegyúri jogkörbe kell tartoznia, még a prezentálás [jelölés] joga sem osztható meg az autonómiával. A kérdés kardinális jelentőségét mutatja, hogy a megelőző évben egy álnév mögé rejtőző protestáns közíró is azt tartotta hangsúlyosnak, hogy a prezentálás joga olyan erős, hogy a római Szentszék megerősítési jogát (*ius confirmandi*) is nagyban korlátozza. A magyar királyok által javasolt személy ugyanis pápai részről csak akkor utasítható vissza, ha a kánonjogi alkalmatlanság igazolt esete forog fenn. Mint ahogyan a királyi egyetértési jogot (a *ius placet*) megsértő püspökök esetében a király büntetőjoga a püspök letételéig terjedhet.²⁴ 2.) Egyházmegyék kikerekítése, újak alkotása. 3.) A nagy egyházi javadalmak autonomikus kezelésbe adása. Ez utóbbi korlátozás feloldható, ha az egyházi javadalmak jogi természete eldöntésre kerül.²⁵

Az egyházi javak jogi természetének kérdése a reformkor óta húzódó vitakérdés volt.²⁶ A kérdés jogi rendezése elméletileg lehetővé tette volna az állami- és magánadományok, valamint a tisztán felekezeti és a(z) immár nemzeti) közcélokra rendelt célvagyon megkülönböztetését. A magánadományok azonban Magyarországon az államiak mellett volumenben és jelentőségben mindig is eltörpültek, az egyház tulajdonjogát pedig a feudális jellegű törvényalkotás úgy ismerte el Szent István kora óta, hogy a vagyon célirányos felhasználásának ellenőrzését mindig a királyi főkegyúri jog keretein belül gyakorolta. Az a tény ugyanakkor, hogy az egyházak javaikat a szent koronától kapták örök tulajdonul, mint a főurak, a protestáns vélekedés szerint nem jelentette azt, hogy az így szerzett vagyont egyenlő joggal bírták volna.

²³ Dr. B[ARTHA] B[éla]: A katolikus autonómia. *PEIL*, 1892. 137–138. Annak problematikus voltát, hogy a létrehozandó katolikus autonómia hű marad-e a magyar állameszméhez, vagyis a korabeli Magyarország területi integritásához, lásd később.

²⁴ RUSTICUS: Irodalom. Beksics: *A magyar nemzet függetlensége*, i. m. *PEIL*, 1893. 140.

²⁵ KOVÁCS Sándor: A magyar nemzet jogállása az egyházi külső kormányzat terén (könyvismertetés). *DPL*, 1894. 54–55.

²⁶ A dolgozat ezen a helyen azt vállalja, hogy CSORBA László: *A vallásalap „jogi természete”*. Budapest, ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 1999. című monográfiájához ad néhány hiányzó szempontot.

Utóbbiaktól ugyanis megszakadás vagy hűtlenség folytán vagyonuk visszaszállt a koronára, míg az egyház – jogi személyt képezve – hűtlenségi perben sem lehetett részes, és vagyona sem szállt vissza sem a koronára, sem az államra. Hasonlóképpen nem állja meg a helyét az sem, hogy Günther Antal a korlátlan tulajdonjog alátámasztásának érdekében az 1548. évi XII. törvénycikkre, illetőleg a Mária Terézia-féle egyetemi alapítólevélre hivatkozik, mivel ezekből sokkal inkább a kötelességteljesítés ellenőrzése, a gondoskodás a kirendelt célra való felhasználásról érthető, mint a szabad rendelkezés.²⁷

Kosutány Ignác *Az egyházi vagyon tulajdonjogának alanyáról általában s különösen Magyarországon* című füzetének nézeteti protestáns szemlélője szerint nagy bosszúságára vannak a *Religio* című katolikus lapnak, így tehát a protestánsok által haszonnal forgatható. A pozsonyi királyi katolikus jogakadémiai tanár ugyanis azon véleményének ad hangot, hogy a magyar egyházi vagyon a nemzet közvagyonából vett, egyházi közcélokat szolgáló vagyon. A várbirtokokhoz vagy a főtisztviselői birtokokhoz [az úgynevezett ispáni vagy honorbirtokokhoz] hasonlóan semmiképpen sem magántulajdon. Így az idő szerinti egyházi hivatalnok csak vagyonkezelőnek tekintendő. A vagyont jövedelmezteti, de még e jövedelmekkel se rendelkezhetik tetszése szerint. Ennek első jogtörténeti emléke az 1114-es esztergomi zsinat azon határozata, miszerint a püspöknek csak jövedelmének negyedrésze felett van rendelkezési joga, a többi háromnegyed részt tartozik egyházának [értsd: püspökségének, püspöki székesegyházának és egyházközségének] céljaira fordítani. Ha pedig halála után kiderül, hogy egyházát nem látta el, csak fiait gazdagította, hagyatékának fele foglaltassék le az egyház számára.

A püspök személyesen élvezheti ugyan az egyházi jószágokat, de feleségének még tartózkodni sem szabad az egyház birtokain. Mindezek a határozatok a VII. Gergely-féle cölibátusi mozgalom hatását mutatják. Szellemi háttérükként pedig a katolikus kánonjogba is bevett kongruagondolat érhető tetten. A tisztességes ellátás (*congrua sustentatio*) azt a jövedelemszintet jelentette, amely az adott beneficiátus (egyházi javadalmazott) állásának megfelelő életmódját biztosította. A többi a papság, és pedig főleg a dúsan ellátott felsőpapság tartozik közcélokra fordítani. Kosutány szerint a magyar jog ilyen közcélként jelöli meg az egyház részéről a papság, egyház [itt értsd elsősorban: a székesegyházi templom] és a szegények ellátását, az egyházi urasággal járó világi terhek részéről pedig a tisztek, fegyveresek, várak stb. tartását. Kosutány gazdag jogtörténeti és törvényes példatár sorakoztatása által bizonyítja,

²⁷ A–R: A katolikus autonómia. *DPL*, 1898. 161–162.; 176.

hogy a királyi hatalomnak mindezt ellenőrizni akár büntetőjogi terhek kiszabásával is mindenkor joga és kötelessége volt.²⁸

Az egyébként református és függetlenségi politikus Eötvös Károly 1893. március 23-i nagybeszédében idézte és védelmébe vette azon szerinte bölcs deáki felfogást, mely az 1868. LIII. törvénycikket szankció nélkül hagyta.²⁹ Ugron Gábor 1889-ben a szankciók nélküli liberális egyházpolitika egyenes következményeképpen vonta le azt a következtetést, hogy csak az autonómiától lehet sikerrel elvárni, hogy rendezetlen egyházi adózás, a siralmas állapotban lévő katolikus kórházak, agg-menházak, jóságok, javadalmak, tőkék, alapítványok és más pium legatumok (kegyes cél-adományok) megfelelő kezelésének ügyét megoldják. Csak a hívek egyeteme képes ezenkívül rákényszeríti a főpapságot arra, hogy az alsópapság nyomorát enyhítse és kongruáját rendezze.³⁰

Velük szemben Tóth Lajos ügyvéd–egyháztanácsos 1898-ban már arra figyelmeztetett, a római katolikus egyház hithű érületű főkegyura, I. Ferenc király a század elején még képes volt a fejedelmi intézkedéseivel ellenszegülő rozsnói püspököt egyházi javadalmától megfosztani.³¹ Tóth Lajos mindezzel arra is utal, hogy uralkodói támogatás esetén a magyar állam egyáltalán nem olyan eszköztelen a renitens főpapokkal szemben, mint ahogyan Eötvös Károly és Ugron Gábor állítják. A főkegyúri jog által biztosított fegyelmezési fokozatok pedig az intés, a vagyonkezelő biztosok kirendelése, a büntető jellegű (alacsonyabb posztra történő) áthelyezés, végső soron pedig a lemondás.

Schlauch Lőrinc 1882-ben a *Pester Lloyd*-ban *Der katholische Standpunkt in der Mittelschulfrage* című, német nyelvű cikksorozatában azon véleményének adott hangot, hogy az alapok, alapítványok és az iskolaügy igazgatásának 1848 előtti közegei, az ecclesiastica és studiorum commissiók [egyházi és tanügyi bizottságok] papi befolyás alatt álltak. Így bizonyos tekintetben a Helytartótanács is hierarchicus orgánumnak [értsd: egyházi szervezetnek] volt tekinthető. A szatmári püspök szerint a főkegyúri jog gyakorlása tekintetében a felelős miniszteri kormányrendszer behozatalával a jogfolytonosság megszakadt, minthogy a szenvedélytől elragadott

²⁸ *Az egyházi vagyon tulajdonjogának alanyáról általában s különösen Magyarországon.* Dr. Kosutány Ignác pozsonyi kir. kath. jogakadémiai tanár füzetének ismertetése. Eredeti megjelenés: *Athaeneum* VI. (1897.) Ismerteti K. J. *Dunántúli Protestáns Lap* (a továbbiakban *DtPL*), 1898. 109–115.

²⁹ *Historikus: A magyar klérus törekvései a mostban és a jelenben.* Budapest 1893. Ismerteti: AURIFABER. *DPL*, 1893. 183.

³⁰ Sz.[öts] F.[arkas]: Vallásügyi tárgyalások az országgyűlésen. *PEIL*, 1889. 645.

³¹ TÓTH Lajos: *Az 1848: XX. t.-cikk 3-ik §-ának rendelkezése megvalósítható-e ma már félszázad múlva az egyházi javaknak, s a vallás, tanulmányi és egyetemi alapoknak államosítása nélkül?* (Ismertetés) *PEIL*, 1898. 40.

1848-iki törvényadás a Helytartótanács kezében talált minden ügyterületet – az uralkodói hatalom számára fenntartott felségjogokra (az úgynevezett *jura reservata*) való tekintet nélkül – a minisztériumra ruházott át. Az ezzel kapcsolatos, protestánsok által is elfogadott ellenvélemény szerint ugyanakkor ezen bizottságok állami jellege azáltal volt biztosítva, hogy önálló intézkedési joggal nem voltak felruházva, az olyan típusú, egyoldalú consultativa vétumok, melyeket ezek a bizottságok papi befolyás alatt tettek, az 1848 utáni új, alkotmányos helyzetben fenntarthatatlanok.³²

Beksics Gusztáv szerint a magyar közjogban az 1715. évi VIII. tc. téves értelmezésével szemben nincsenek a korona számára fenntartott, hanem csak arra átruházott jogok (azok viszont meglehetősen számosan). Ezeket pedig legutóbb az 1867. évi XII. tc. pontosan körülírta.³³ A magyar államnak azért sem szabad elismernie a nagyobb javadalmak és közalapok felekezeti jellegét, mivel a római Szentszék kárhoztatja azon világi törvényeket, melyek az egyházi javak felett rendelkeznek.³⁴ Bár a liberális publicista nyomán a protestáns sajtó is elismerte, hogy az egyházi vagyon állami kezelése sem a legjobb, de még így is sokkal jövedelmezőbb helyzetű, mint amilyen zavarokba a hozzá nem értő³⁵ és nepotista főpapok sodorni szokták.

A nagyváradi és a pécsi püspökség például súlyosan eladósították magukat. Strossmayer diakovári püspök erdőirtó rablógazdálkodása a maga idején nagy feltűnést keltett. Vaszary Kolosnak az 1891-es esztergomi érsekváltás alkalmából minden fundus instruktus [beruházási költség]³⁶ nélkül kellett volna átvenni az óriás uradalmakat. A miniszter előzékenységére és kölcsönére volt szüksége ahhoz, hogy gazdálkodását és udvartartását beindíthassa. Állami jószágfelügyelők még mindig kevésbé veszélyesek az ilyen vagyonra nézve, még ha esetleg „bukott református képviselők” lennének is. A kedvezőbb állami kezelés példája az is, ahogy az olasz

³² BACZONI Lajos: Válasz egy főpapnak. *PEIL*, 1882. 509., 550.

³³ RUSTICUS: Irodalom. Beksics: *A magyar nemzet függetlensége* i. m. *PEIL*, 1893. 140.

³⁴ Ilyen alapon nem tette népszerűvé Apponyi Albertet a liberális és a protestáns sajtóban, hogy 1874-es különvéleményében *kánonjogi* alapon bizonygatta, hogy a katolikus tanulmányi és vallásalapok az egyházi tulajdonjog részét képezik. Lásd ANKA László: *Gróf Apponyi Albert belpolitikai pályafutása a dualizmus korában*. Doktori értekezés (Kézirat) Budapest, 2014. 117–119. – Kosutány szerint ez a nézet az egyházjogászok által leginkább teoretizált elmélet, az egyházi intézmények jogalanyisága, de sok igazsága ellenére ez a nézet sem általánosítható teljesen. K. J.: Kosutány *Az egyházi vagyon* i. m. *DtPL*, 1898. 109.

³⁵ Schlauch biboros jobban érti – úgymond – az evolúció elméletét, mint a modern, tervszerű birtokkezelést.

³⁶ Egy olyan megfelelő összegű zárolt alap, melyet a püspököknek utódjára kellett hagynia. Ez volt hivatva gondoskodni arról, hogy a pápai megerősítés, a beiktatás és a püspöki szék elfoglalásáig tartó átmeneti időszak költségeit az új püspök méltóságához méltóan tudja viselni.

állam a pápának felajánlott évi 3 500 000 líra összegű, de fel nem vett királyi civilistát³⁷ gyümölcsöztette.³⁸

A gazdaságosság vonatkozásai mellett nagyon erős súllyal estek latba a nemzeti szabadelvűség megfontolásai is. A nagyobb javadalmak és közalapok kiszolgáltatása újra korlátlan teret adna – úgymond – a római Szentszék vagyonekezelési beavatkozásainak, mivel az ultramontán szellemű katolikus főpapság biztosan újra életbe léptetné az 1855-ös konkordátum megfelelő paragrafusait. Továbbá: Strossmayer már amúgy is politikai pártot tart fenn Horvátországban. Mennyivel inkább elveszne ez a koronarész, ha a magyar királytól nyert beneficiumokat a Sztarcsevics-félék³⁹ rendelkezésére is ki kellene szolgáltatni.⁴⁰ A Csáky Albin által 1890 végén mértékadó katolikus politikusszemélyiségek részvételével összehívott bizalmas autonómiaértekezleten Horánszky Nándor nemcsak politikai szempontból tartotta az egyházközségi híveket éretlennek az autonómiára, hanem nemzetiségi szempontból is veszélyesnek vélte az önkormányzatot.⁴¹

Az egyházi javadalmak jogi természetének eldöntése a katolikusok elé mindig a „konfiskáció”, „szekularizáció” vagy „emancipáció” rémét vetítette. Bár a félelem nem volt teljesen alaptalan, de nem is képviselte azt a súlyt a protestánsok között, amit a katolikusok neki tulajdonítottak.⁴² Bánffy Dezső kormánya Wlassics Gyula kultuszminiszter közreműködésével még 1897-ben, az újabb katolikus autonómia-kongresszus előtt egy terjedelmesebb emlékiratban fejtette ki a kormánynak a katolikus autonómiára vonatkozó álláspontját. Ennek lényegét a katolikus sajtó úgy tálalta, hogy az egyébként református, erdélyi származású és főispáni allűrökkel kormányzó miniszterelnök meg akarja hazudtolni azt a katolikus nézetet, miszerint a legfőbb királyi kegyúri jog nem állami felségjog, hanem a magyar szent korona

³⁷ Itt: önkéntes segítség, felajánlott hozzájárulás.

³⁸ [Szörs Farkas:] A kormány és a katolikus autonómia. *PEIL*, 1898. 46. – A–R: A katolikus autonómia. *DPL*, 1898. 275–276.

³⁹ Ante Starčević (1823–1896), „a horvát haza atyja”, a Jogpárt alapítója, a Strossmayer-féle Nemzeti Liberális Párt által képviselt illírizmussal (jugoszlávizmussal) szemben jelmondata a „se Bécsért, se Pestért, csak a független Horvátországért” volt. Lapidáris és szenvedélyes stílusa miatt a magyar közvélemény lázítónak tekintette.

⁴⁰ A–R: A katolikus autonómia. *DPL*, 1898. 275–276. Megjegyzés: a szerző a vallás- és közoktatási alapok kifizetéseire utal, melyet az 1868. évi XXX. tc. 49. §-a a kölcsönös leszámítás idejéig továbbra is megtartott horvát–magyar közös ügynek a 48. § által egyértelműen horvát belügynek kijelentett vallásügyön belül.

⁴¹ R. T.: Értekezlet a katolikus autonómia tárgyában. *PEIL*, 1890. 1331.

⁴² A kérdésre lásd Kovács Kálmán Árpád: Az államsegélyes egyházpolitika és a reformátusok a századfordulón (1868–1898). *VERITAS Évkönyv 2015*. Szerk. UJVÁRY GÁBOR. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2016. 15–16. – Uő: A politikai protestantizmus mint interakció a századfordulón. *Egyháztörténeti Szemle*, 2016/4. 11.; 31.

kiváltsága, melyet ez az egyháznak tett szolgálatokért kapott, és ennek nyomán az egyházi vagyont az államfőhöz fűződő kapcsolata révén állami vagyonnak és közalapoknak kívánja deklaráltatni. Erre a lehetőségre az ultramontán (Róma-hű) szelleműek frappánsnak szánt választ kívántak adni. Ha a kormány ezt az elvet következetesen végig kívánja vinni, akkor kezdje meg – úgymond – a konfiskációt a főúri hitbizományokon és a Királyhágón túli protestáns egyházak vagyonán, melyek amúgy is a katolikus egyházéi voltak a reformáció előtt.⁴³

Ezt az érvelést a protestáns sajtóban nyilván úgy lehetett magyarázni, hogy a magyar ultramontánok sem a történelmet, sem a Királyhágón túli vallásfelekezetek vagyonjogának alakulását nem ismerik eléggé. Sőt, Erdély példáját állam és a katolikus egyház pozitív példajaként, a katolikus autonómia minta-egyházmegyéjeként lehetett emlegetni. A protestáns szerzők által hangsúlyozott tény volt az is, hogy mindez egyébként protestáns hatásra vált lehetségessé. A nemzeti fejedelmek másfél évszázados, külön államiságú uralma alatt Erdélyben nemcsak szabad vallásgyakorlata volt minden bevett vallásfelekezetnek, hanem végrehajtatott a különböző címeneken megszerezett egyházi vagyon magánjogi természetű átalakulása is. A reformált fejedelmek a valamikori egyházi vagyonokat és jövedelmeket (pl. a tizedeket) szekularizálták és közcélokra rendelték, így a Magyarországon túlnyomó állami adományokkal szemben az erdélyi egyházi vagyonban a vétel, kiváltképpen pedig a buzgó egyháztagok adománya került túlsúlyba. Efelett már a bevett vallásfelekezetek önkormányzati joguknál fogva jogosan rendelkezhetek mint a maguk tulajdonával.

Nem véletlenül ismerték el ezt a jogot a Diploma Leopoldinumban is az immár Ausztriai Házból származó magyar királyok, mikor Erdély a hatalmuk alá (vissza) jutott, és 1848-ig, a Magyarországtól való külön kormányzás időszakában a felekezetek vagyonjogát és vagyoni autonómiáját soha nem tették kérdésessé. Az Erdéllyel 1848-ban kimondott unió és az 1867-es kiegyezés, pontosabban az 1868. évi XLIII. tc. (az erdélyi unió törvény) is – mint az erdélyi bevett vallások önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét biztosító törvény – ezt továbbra is sértetlenül fenn kívánta tartani. Ennek megfelelően a kormányzat a Királyhágón túli vallásfelekezetek – és ezek közt a római katolikusok – törvényes jogként elismert vagyon- és autonómiajogát megnyirbálni nem akarta. Sőt, a magyarországi katolikus autonómiamozgalmak idejében is távol tartotta magát a kérdésnek akárcsak a felvetésétől is.

A protestáns sajtó álnév mögé rejtőző szemlélője szerint a liberalizmus elvével még az sem lenne összeegyeztethető, ha a magyar állam az anyaországi katolikus célú vagyonokat konfiskálná; még kevésbé tehetné ezt a Királyhágón túli felekezetek esetében, hiszen ehhez még a törvényes joga is hiányozna. Nem véletlenül hangsú-

⁴³ [Szóts Farkas:] A kormány és a katolikus autonómia. *PEIL*, 1898. 47.

lyozta Majláth Gusztáv Károly püspök a *Magyar Állam* című katolikus napilap 1898. január 23-i számában ismételten, hogy a püspöki javak felügyeletére az erdélyi Katolikus Státusnak felhatalmazást adott. Valójában azonban a püspök csak helyreállított egy olyan jogot, amit a Státus régebben⁴⁴ is gyakorolt. A püspök tehát helyesen járt el. Azt tette, amit tennie kellett. A kibontakozó katolikus autonómiatörekvések folyamán egy történetileg kialakult és kipróbált intézményes gyakorlatot újított fel.

A püspöki döntést megelőlegezte, hogy hosszas vajúdás után az 1892. évi önkormányzati gyűlésen – szerződészerű megállapodásokkal – véglegesen rendezték a Státus iskolai autonómiáját. A magyar állam az erdélyi katolikus önkormányzatnak összesen tizenegy autonómiaelemet biztosított.⁴⁵ Mindössze kétfőben tartotta fenn a nemzeti oktatás érdekeiből az előzetes főkegyúri gondoskodás igényét,⁴⁶ hattal kapcsolatban megelégedett a jóval lazább utólagos főfelügyelettel,⁴⁷ kettővel kapcsolatban még ezzel sem élt,⁴⁸ az addig szoros állami (tankerületi főigazgatói) inspekciónál álló érettségi vizsgák esetében a Státus is bizonyos (korlátozott) befolyáshoz⁴⁹ jutott.⁵⁰

⁴⁴ Tette mindezt 1693 és 1767 között uralkodói felhatalmazással. Hiába alakult azonban II. József visszavonási rendelete révén 1791-ben hivatalosan is újjá a Katolikus Státus, a vagyongazdálkodást 1848-ig a Főkormányzóság (Gubernium) Egyháziügyi Bizottsága (Commissio in Publico-ecclesiasticis) magánál tartotta. A Státus egyébként a Bizottság fennállását és működését törvénytelennek tartotta és folyamatosan támadta.

⁴⁵ Bár protestáns szempontból nincs relevanciája, az 1892-es egyezség megszületésének 1891 és 1893 közötti vitáit, a felmerült kérdések liberális és katolikus olvasatát, illetve későbbi román recepcióját feldolgozta: SARNYAI, 2014. 63–75.

⁴⁶ 1b) Már meglevő középiskolák megszüntetése, vagy oktatási szintjük leszállítása, még ha vagyonszereléssel nem járt is. 3.) Új iskolai építkezések és nagyobb átalakítások előzetes pedagógiai és műszaki szempontból való elbírálása.

⁴⁷ 1a) Vagyonszereléssel nem járó középiskola-alapítások és fejlesztések. 2.) Tandíj megszabása és annak fizetése alóli felmentés. 4.) A szükséges alapfelszereltséget biztosító éves költségvetések megállapítása. 5.) Igazgatói és tanári állások rendszeresítése, kinevezések, fizetések és nyugdíjak megállapítása, az igazgatóknak és tanároknak mellékfoglalkozások megengedése. Mindez a középiskolai törvény fizetési és minősítési korlátain belül. 6.) Tantervek és tanmenetek megállapítása. 8.) Szabad tankönyvválasztás (a miniszter által jóváhagyott tankönyvlista figyelembevételével, tankerületi felügyelet mellett).

⁴⁸ 7.) Tannyelv megválasztása. Ez azért nem jelentett problémát, mert Erdélyben a római katolikus magyar nemzeti vallásnak számított. 9.) Az iskolai rendtartások meghatározása kisebb jelentőségű és helyi érdekű ügyeket jelentett.

⁴⁹ 10.) A státusképviselőnek jogában állt az írásbeli dolgozatokat átnézni, a szóbeli vizsgákon kérdezni, szavazati jogot gyakorolni. Az érettségi bizonyítványokat neki is alá kellett írnia.

⁵⁰ [Szörts Farkas:] Az erdélyi r. kath. státus iskolai autonómiája. *PEIL*, 1893. 381.

BEFEJEZÉS

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a főpatronátusság lényege az állam–egyház viszony sarkalatos meghatározásán nyugodott volna, ahol egyszerre kellett volna pozitív módon definiálni a magyar katolikus egyház függetlenségét a római Szent-széktől, a magyar államtól és a magyar állameszmére veszélyes nemzetiségi kérdéstől. Magyarország reális helyzetét a katolikus számbeli túlsúly és a sokvallású társadalom kettőssége határozta meg. Mennyiség és mélység tekintetében is kijelenthetjük, hogy a protestáns közvélemény kiemelt figyelemmel kísérte a magyar királyok főkegyuraságával kapcsolatos egyházpolitikai lépéseket. Bár a véleménynyilvánítás tényét egy mai katolikus olvasó illetéktelennek, hangját sértőnek, tartalmát pedig egyoldalúnak, pártosnak és elfogultnak találhatja, a kor magyar katolikus egyháza – Erdélyen kívül – nem autonomikus keretek között működött. Így a katolikus egyház külső, nem dogmatikus és erkölcsi ügyei közügyeket képeztek, mellyel kapcsolatban vallástól függetlenül a teljes nyilvánosság illetékesnek érezhette magát.

A főkegyúri jog meghatározásának legadekvátabb módja, a római Szentszékkal kötött nemzetközi szerződés és annak hazai becikkelyezése járhatatlan útnak bizonyult, mert az 1855-ös, hivatalosan, kölcsönös egyetértéssel soha hatályon kívül nem helyezett császári konkordátum az egész kérdésre tehertételként nehezedett. A dualizmus kori magyar állam a supremus patronatus [főkegyuraság] legfontosabb elemével, a vagyoni gondoskodással kapcsolatban is elmulasztotta a megfelelő törvényadási aktus keresztülvitelét. Hiányzott hozzá a politikai akarat, sőt érdek fűződött a kérdés jogi homályban hagyásához. Így végül a főkegyuraságnak nem a pozitív, gondoskodó, hanem éppen ellenkezőleg: a negatív, korlátozó, valamint ellenőrző jegyei domborodtak ki. Ennek következtében végül az országosan bevett és elismert vallásfelekezetek jogállását és jogait sem lehetett hozzá alkalmazni. A főpatronátus megoldatlan eleme maradt a jól hangolt elégedetlenségek (wohl temperierte Unzufriedenheiten) politikai rendszerének.